

Tiskarska slova na memljivom podravskom meridijanu (uz stoljeće tiskarstva, 1885–1985)

(UZ STOLJEĆE TISKARSTVA U KOPRIVNICI 1885 – 1985)

I. UVODNE TRI REČENICE

O hodu grafičara kroz povijest koprivničku valjalo bi sastaviti knjižurinu. Ovakvo na nekoliko stranica nema smisla nizati faktografiju. Stoga, možda, treba izreći neke moguće sinteze o znoju grafičkom, o značenju tiskarskog slova na ovom memljivom podravskom meridijanu.

II. BLATNJAVE SJEVERNOHRVATSKE ATENE

Tituš Kostinčer, taj grafički zanesenjak, knjigoveža i knjižar, kada je 1885. godine otvorio prvu obrtničku tiskaru u Koprivnici, zapravo je slijedio logične putove ekonomskog i društvenog razvoja svojega doba. Ustajala panonska društveno-gospodarska žabokrečina, koja je u potki još živjela po starinskim baroknim i cehovskim navadama, nabreknula je novim potrebama i novim htijenjima oslušujući zbivanja industrijske revolucije iz zapadne i srednje Evrope. Nešto se i na ovom meridijanu naprosto moralo dogoditi i s tim vrazjim Gutenbergovim pronalaskom.

Ipak, magičnost teških olovnih slova u našim je krajevima prisutna već više stoljeća, što znači da uvijek i ne zaostajemo toliko iza »napredne Europe«, samo naše specifične prilike počesto ne idu na ruku inovacijama i inovatorima. To rječito dokazuje nedelišćanska protestantska kalvarija Hoffhalterove tiskare iz daleke 1574. godine, koja je u to međimursko trgovište stigla na kotačima, a na kotačima bijaše i protjerana. Ali taj komadeć napredne zrinske »Osteurope« se ne predaje, pa jedan Manlius tiska u Varaždinu oko 1586. godine Vramca, Pergošića, Škrinjarića... Međutim, »fecanje« napretka i tu je naprasno zaustavljeno.

Za crno tiskarsko slovo, koje često žeže bolje od sablje, tada još nije bilo dovoljno mjesta – čak niti u jednom Varaždinu, toj Ateni hrvatskog sjevera. Neke blatnjave bijahu te naše onodobne Atene! Kmični barok gubi dah i na planu tiskane riječi, a eto taj koprivnički kmet, podložnik velikih imanja u Rasinji, Velikom Bukovcu ili Ludbregu skrušeno moli krunicu nad molitvenikom otisnutim izvan Horvacke ili, u najboljem slučaju, na kaptolskom Zagrebu. Ali Evropa se nekud žuri. Velike i prijelomne događaje nitko nije mogao zaustavi-

ti ni u blatnjavoj Panoniji: stasanje građanskog društva i tada novih kapitalističkih odnosa najavio je i u nas tehnički i tehnološki napredak, ali isto tako i ilirski preporod, ukidanje kmetstva, raspadanje cehova i obiteljskih zadruga, nicanje prvih manufaktura, opća društveno-ekonomska diferencijacija.

I obrisi koprivničkog obrtničko-trgovačkog suburbiuma, koji se nezaustavljivo širi izvan zamuljenih tvrdavskih graba i bedema, pa i novi građanski sloj poveljnih trgovišta legradskog, ludbreškog, novigradskog, virovskog ili đurđevačkog, najavljuju novo doba, a time i pravo vrijeme za crnu tiskarsku farbu. Starinske bele marijatezrijanske ceste, a uskoro i ognjeni konj na tračnicama, i u Podravinu donosi sve više tiskotvorina iz Beča i Trsta, Graza i Maribora, Požuna i Zalaegerszega i, dakako, iz Zagreba i Varaždina, a nezaustavljivi val papira, koji je ujedno bio i sinonim napretka, polagano ali sigurno zapljuskuje slamnate krovove panonske. Taj novi pohod Gutenbergovog genijalnog pronalaska u naše krajeve označio je Trattner već 1774. osnovavši suvremeniju obrtničku tiskaru u Varaždinu.

Ali, od tog varaždinskog privjena trebalo je proći još jedno stoljeće da bi grafički strojevi bili pokrenuti i u Koprivnici. Cehovska slobodna koprivnička kraljevska varoš druge polovice devetnaestog stoljeća ipak je bila bliže Nemčićevim slutnjama mrtvog kulturnog grada, nego li starinskim optimističkim pretjerivanjima jednog Čelebije. Novo se vrijeme ipak nije moglo zaustaviti. I dok se poštuvanom magistratu varaša koprivničkoga šalju ponizne molbe za primanje med plemenite purgare iliti građane, dok se obrtnici umirućih cehova gđuđu oko reda klećanja na Tijelovo u farni cirkvi sv. Nikole, dok ponosno gnjiju slavni gradski bedemi u panonskoj vlazi i nebrizi ljudi, dok iz blizog Varaždina dolazi od 1848. godine pokoji primjerak lista na njemačkom »Der Luzifer« (koje li simbolike u imenu) – Koprivničani se, eto, nisu mogli othrvati modi svojeg malo-građanskog doba pa su prvoj gradskoj knjižari i papirnici nadjenuli posve »domaće« ime »Johan Eszter – Schul und Gebeth–Bücher–Kalendar und Bilder Verschleis«! Bilo je to 1860. godine.

Tek zadnja desetljeća 19. stoljeća otvorila su širom vrata i razvoju tiskarstva u Podravini. Svježiji narodni duh, koji je snagom logike neuništivosti naroda nezadr-

Faksimil svjedodžbe Milana (Emila) Neugebauera jednog od uglednih koprivničkih tiskara, o izučenom zanatu grafičara i knjigoveže iz 1889. godine

živu prodirao u sve pore gradskog života, rezultirao je u to vrijeme osnivanjem u Koprivnici jedne agilne Narodne čitaonice, gradske glazbe, HPD »Podravac«, Dobrovoljnog vatrogasnog društva i niza drugih kulturnih društava. Uz to, stiže 1870. i željeznica, osnivaju se veće manufakture, rađa se lokalno bankarstvo, proradila je gradska bolnica, a koprivnički suburbium uz sjeverne i zapadne gradske bedeme dobiva gotovo današnji trgovačko-obrtničkih izgled i funkciju.

Gradski vrtlar Dragutin Ruhl sadi na prijelazu stoljeća hladoviti koprivnički gradski park, najavljujući i potvrđujući dah novog vremena. I simbolično.

III. TISKARA NA LJUDSKU SNAGU

U takvim općim prilikama, kada je Koprivnica defnitivno valorizirala svoj povoljni prometni položaj na križanju važnih cestovnih i željezničkih veza i kada nezadrživo širi svoje gradske funkcije u širu okolicu (1880. godine broji 4627 žitelja), neumitno dolazi i do osnivanja prve tiskare. Tiskarske strojeve naprosto su pokrenule lokalne rastuće potrebe za tiskotvorinama. Bjelovarčanin Tituš Kostinčer, izučeni grafičar i knjigoveža,

otvara u Koprivnici najprije 1880. svoju knjižaru, a zatim 1885. godine i prvu obrtničku tiskaru. Potekla je tako u ustajale podravske društvene i gospodarske vode svježa tiskarska crna boja, potekla je da bi se do danas pretvorila u bujicu papira i riječi.

Bila je to tiskara na ljudsku snagu: primitivne tiskarske strojeve uglavnom je pokretao sam čovjek. Stranice su se, dakako, »fecale« ručno – slovo do slova u nedoglednom grafičkom znoju. Tako su u početku nastajale razne sitne tiskotvorine potrebne koprivničkim obrtnicima i trgovcima, pa i gradskom magistratu, vlastelinstvima i drugim naručiocima, pa zatim nastaju i prvi narodni kalendari, molitvenici, godišnji izvještaji škola, manufakture, banaka i ustanova, male monografije društava, uz naznake prvih beletrističkih izdanja. Koprivnica polaganom ali uporno stječe tako i svoj grafički i knjiški identitet.

Da su potrebe za tiskotvorinama bile doista značajne, odnosno da je prva koprivnička tiskara proradila znatno kasnije nego su to nalagale stvarne prilike i potrebe, govori i podatak da su, uz starinu Kostinčera, do prvog svjetskog rata svoje tiskare u Koprivnici i Virju otvorila još četiri poduzetnika. To znači da je razmjerno usko lokalno podravsko gržište na prijelazu stoljeća »pokrivalo« čak pet obrtničkih tiskara. Gutenbergova galaksija slova i ovdje je zasjala punim sjajem i utjecajem.

Tituš Kostinčer vodio je svoju tiskaru u Koprivnici punih 45 godina: sve do 1930. Grafičar i knjigoveža Milan Neugebauer osniva svoju obrtničku tiskaru na koprivničkom Banskom placu 1897. i vodi je sve do 1914. godine, a od 1906. do 1913. u našem gradu otvara i vodi posebnu tiskaru i Ivan Kuzmić. Od 1911, pa sve do 1947. godine, u Koprivnici, je kako je to zapisao Vladimir Blašković, svoju duboku brazdu zaorao i najslavniji podravski mag olovnih slova – Vinko Vošicki. U trgovištu Virju, koje brojem žitelja nije zaostajalo iza Koprivnice, osniva obrtničku tiskaru 1892. godine poduzetni Peroslav Ljubić, pridružujući se tako obitelji podravskih tiskara i dajući pečat svojem doba.

Uz tiskare stasa i prvo lokalno novinstvo, što je bio imperativ toga vremena. U doba nastajanja političkih stranaka u Podravini, u vrijeme određenog nacionalnog otreznjenja, kada se konačno na široj društvenoj osnovi bar donekle počela shvaćati važnost baštine i kulture, koprivničko tiskarstvo i novinstvo je krajem prošlog stoljeća, pa sve do 1918. godine, odigralo i te kako važnu društveno-političku i gospodarsku ulogu, iako je i ono samo najčešće lutalo između krajnosti političkih polarizacija svoga vremena. I »Koprivnički glasnik« (prvi broj ovih prvih podravskih novina tiska Tituš Kostinčer 1896. godine), i »Podravska hrvatska straža«, i »Napred« i »Hrvatski narod«, pa i virovski »Podravac« i »Hrvatske novine« – kako su se sve zvale podravske novine do prvog svjetskog rata – bili su preteča formiranja lokalnog javnog mnijenja, iako tada na krhkim malograđanskim osnovama.

IV. GALAKSIJA VINKA VOŠICKOG

U razdoblju između dva svjetska rata, i Podravinu, a pogotovo Koprivnicu, zahvaća doba stagnacije, privatnih kriza, progona naprednih snaga, zeleništva, oportunitizma. Privredne funkcije grada uglavnom stagniraju, iako su one vrlo značajne za širu okolicu. Tu radi velika kemijska i metalna industrija »Danica d.d.«, zatim Industrija ulja d.d., pa nekoliko mlinova, mesarskih manufakture, tu su brojni obrtnici i trgovci, tri štedionice...

Privreda posluje s vrlo promjenljivim uspjehom, a tra-
gične 1937. igrom velikog kapitala dvije su najveće ko-
privničke tvornice naprosto likvidirane (kemijska, ulja-
ra). Prava, istinska snaga i odrednica međuratnog ži-
vota u Podravini bio je, izgleda, jedino znoj seljački i radni-
čki. Dodatak su bili otpusti, progoni, zimska pomoć,
dug. Kao kakva društvena droga protječe međuratnom
podravskom ravni neprestana borba i nadmetanje stra-
naka raznih boja i opredjeljenja, kao i osobna prepuca-
vanja njihovih vođa. Dakako, sve to obilno nalazi odraza
u tisku.

Ipak tu, u tom košmaru interesa i želja, nalazi se i
rada zrno revolucionarnosti i napretka, od novinara
Ožegovića i aeroplana Bele Kuna nad Koprivnicom da-
leke 1919. djelovanja KPJ i lijevog krila HSS, preko po-
duzetnog Vošickog, talentiranih Krleže, Cesarca, Miški-
ne, Karlovcana, do grafičkih »topova« s Papuka ratnih
godina. To su tek neke grafičke odrednice, koje su i te
kako utjecale na podravsku, i ne samo podravsku, stvar-
nost svojega doba.

Bez sumnje, odjeci koprivničke međuratne tiskar-
ske djelatnosti bili su impozantni: u kulturnom, politič-
kom i gospodarskom pogledu. Vošickijeva galaksija
olovnih slova, čija je zora najavljenja već 1911. izdava-
njem časopisa »Zora«, kao i nabavkom prve »amerikan-
ke«, dala je svoj osebujni pečat cjelokupnom koprivnič-
kom tiskarstvu od 1918. do 1947. godine. Odmah nakon
prvog svjetskog rata vidoviti Vošicki nabavlja prvi sla-
gaći stroj, (sec-mašinu) – vruće olovo i doslovce je pote-
klo u podravsku črnu brazdu. Bila je to krupna tehnič-
ka prekretnica, jer se stranice više nisu trebale ručno
»fecati«, a proizvodnja tiskotvorina je uvelike ubrzana i
pojeftinjena. S obzirom da je Vošicki modernizirao i
knjigovežnicu, a znatno je unaprijedio i poslovanje knji-
žare i papirnice, ovaj koprivnički tiskar i nakladnik
uskoro je postao prisutan i poznat ne samo u sjevernoj
Hrvatskoj, već gotovo u cijeloj zemlji. Vošicki tiska sve-
ke godine i posebni katalog svojih izdanja, razvijajući
tako prvi grafički marketing u našim krajevima. Bila je
to produkcija koja imponira brojem, počesto izborom i
opremom.

Vošicki je na svoj repertoar morao gledati ekonom-
ski: uz slabšnu i lako prodatljivu knjigu gurao je i onu
vrijedu ili nekomercijalnu. O dijapazonu njegova izda-
valaštva, Vladimir Blašković zgodno je zapisao i ovo:
»Tiskara V. Vošickog umnožila je i iz svojih grafičkih
strojeva dala u svijet milijune svezaka najraznovrsnijeg
štiva: od popularnih kalendara i sujevjernih egipatskih
sanjarica, preko dječjih priča, sladunjave zbirke »Tako
vam je bilo nekoć«, izmišljenih senzacionalističkih pu-
topisa Karla Maya i sentimentalnih pisanija za razočar-
ane usidjelice – do ozbiljnih i vrijednih književnih djela
i pokušaja i ambicioznih nastojanja autora priznatih i
nepriznatih. Tu se u neobičnom spletu nalaze i zavrz-
lamski se isprepliću stotine djela svih mogućih književ-
nih vrsta, smjerova i kalibara, od zaista bezvrijednog
šunda do vrlo dobrih i odličnih knjiga«.

Suradnja Vošickog i Krleže rađa jednu nadahnutu i
revolucionarnu »Književnu republiku«, iz kupućih
olovnih slova upravo u Koprivnici tiskaju se Krležine
»Pjesme I.«, »Novele« i »Vučak«. Krleža u crnom šeširu,
bradat, s peštanskog vlaka, koprivničkog željezničkog
kolodvora i dugorječkih vidika piše 1925. godine zna-
menito »Pismo iz Koprivnice« i zapaža stvarnu, krvavu
Podravinu, u kojoj »uvijek netko mokri, netko bljuje, a
netko se njiše na vješalima«.

**Najpoznatiji koprivnički tiskar Vinko Vošicki vo-
dio je svoju štampariju u našem gradu od 1911. do
1947. godine**

Iz Vošickijeve »sec-mašine« izlazi svake godine mala bi-
blioteka kniga. I agilni socialist i komunist August Cesa-
rec upravo u Koprivnici tiska svoje znamenite romane
»Careva kraljevina« i »Zlatni mladić«, udarajući tako tem-
elje suvremenoj hrvatskoj romanistici. Tada se snagom
talenta i socijalne poruke javljaju i podravski pisci,
poput Mihovila Pavleka Miškine, Grgura Karlovcana i
drugih.

Uz barda podravske tiskare, Vinka Vošickog, ipak je
bilo mjesta i za djelovanje još nekoliko obrtničkih štam-
parija, ponajprije u Koprivnici, ali i u Virju (kratko i u
Ludbregu i Đurđevcu). Neki komitenti birali su tiskare
i prema političkom uvjerenju, prijateljstvu, vrstama uslu-
ga. Ipak, ostale podravske međuratne tiskare bile su
vrlo skromnih kapaciteta i podmirivale su uglavnom
uske lokalne potrebe. Spomenimo ovdje da je tiskaru
starine Tituša Kostinčera kupio Viktor Senjan, te je na-
stavio rad 1931. godine (bio je isuviše desno orijentiran,
pa je svoj život nesretno okončao 1943. godine). Poput
Senjana, još neki Vošickijevi učenici osnovali su svoje
tiskare: 1927. zajedničku štampariju otvaraju Ivan Rast,
Đuro i Valko Loborec. Od 1935. godine ovu tiskaru sam
vodi Valko Loborec, te je ona postala ne samo radioni-
ca već i sastajalište naprednih snaga. To druženje zavr-
šilo je znamenitim maršom koprivničkih grafičara na
Papuk potkraj 1943. godine.

V. KAMO JURE STRANAČKE MAŠINE

Bilo bi teško i nepravedno odvojiti međuratne koprivničke tiskare od ovdajšnjeg novinstva. Bilo je to raslinje koje je bujalo vrlo intenzivno, ali bez čvrsta oslonca i dubljeg korijenja u narodu. Listovi su se rađali i umirali, neki već samo nakon prvog broja; mijenjali su tiskare i opredjeljenja, štampajući se ponekad i izvan Koprivnice. U ovom malom gradu, jer Koprivnica je između dva svjetska rata brojala ispod deset tisuća žitelja, ponekad su usporedo izlazile i troje novine! Tu se naguralo toliko vrsta i fela listova i listića, toliko profila urednika i suradnika da bi se mogla stvoriti prava krležianska galerija likova i prilika.

Novine su bile izravan odraz društveno-političkih, pa i ekonomskih prilika Koprivnice i Podravine međuratnog doba; one su bile ogledalo međustranačkih borbi i razmirica, itinerar političkih orijentacija njihovih stvaralaca. Stranačke mašine beskompromisno su jurile u bezdane svakodnevnih nevolja i općin neprilika, da bi sve završilo sramnom kapitulacijom 1941. godine. Kad danas, iz današnje perspektive, čitalac lista međuratne podravske novine (i ne samo podravske), onda mu je jasnije zašto se sve baš tako porazno i tako nepatriotski moralo završiti. Ipak, u svemu tome, u tom košmaru, izrasla je snaga koja je vidjela izlaz i koju je podržao narod.

Da bi se bar donekle, mogla odvagati raznovrsnost međuratne koprivničke štampe, nužno je makar orijentaciono »prošetati« naslovima novina. Vošicki već krajem 1918. (pa do polovice nemirne 1919.) tiska tjednik »Podravac«; u proljeće 1919. Mihovil Tomac pokreće tjednik »Demokrat«, koji početkom 1920. mijenja naslov u »Podravski glasnik« i kontinuirano izlazi sve do 1923. godine; potkraj 1922. Rudolf Žličar počinje izdavati tjednik »Hrvatski narod« (izlazi do 1924.), a od listopada 1924. Vošicki tiska »Koprivničke novine« (urednik je bio napredni novinar Dušan Ožegović – tiskano je 150 brojeva do veljače 1928.); uoči skupštinskih izbora 1925. izlazi svega nekoliko brojeva »Koprivničkog Hrvata«, ali se taj list ponovno izdaje od 1928. do 1933; od 1926. do sredine 1927. Vošicki, pod uredništvom Stjepana Kukeca, izdaje tjednik »Domaće ognjište«; u toku 1927. izdaje se i list »Hrvatska Podravina«, a u toku 1927. i 1928. tjednik »Hrvatsko kolo«; najduži kontinuitet imaju »Podravske novine«, koje se tiskaju od 1930. do početka travnja 1941. godine. U Koprivnici je između dva svjetska rata tiskano i niz drugih listova i listića, a među njima i (povremena) humoristička izdanja: poput »Koprivničkog klopoca« ili »Podravskog klopoca«. I ustaške vlasti, u doba takozvane NDH, izdavale su neke novine, uglavnom tiskane u štampariji Viktora Senjana: »Koprivnički Hrvat« i »Podravska straža«.

Sarolikost izdanja i uvjerenja. Kamo su jurile stranačke mašine?!

VI. GRAFIČKI »TOPOVI« NA ZVEČEVU

Usprkos obilja konzervativizma i desničarstva u međuratnoj koprivničkoj štampi, podravske novine i njihovi urednici i suradnici, baš kao i veći dio grafičara, dali su, bez sumnje, velik doprinos jačanju revolucionarne svijesti i naprednih stremljenja u svoje vrijeme. Jer samo tako može se shvatiti i objasniti uspješna »rikatopova« koprivničkih grafičara s partizanskog Zvečeva od kraja 1943. godine. Grafičari su još jednom opravdali i dokazali svoju crvenu tradiciju.

Većina koprivničkih grafičara s oduševljenjem je dočekala partizane koji su 7. studenoga 1943. godine, još kada je Hitler gospodario većim dijelom Evrope, na juriš oslobodili Koprivnicu. »Odmah smo štampali proglas o oslobođenju Koprivnice, letke i plakate s pozivom na miting« – sjeća se grafičar Slavko Cikač, koji je radio u tiskari Valka Loborca. Za potrebe nove narodne vlasti tiskao se razni materijal i u tiskari Vinka Vošickog, dok je štamparija Viktora Senjana bila odmah konfiscirana. I dok Vošicki tiska potreban materijal za partizane, ostale dvije koprivničke tiskare u velikom su poslu: demontiraju se strojevi, pakuju slova i papir, jer što prije valja krenuti duboko na oslobođeni teritorij – na daleki Papuk. Bio je to revolucionarni put koprivničkih grafičara, koji su tako ispisali jednu od najsvjetlijih stranica u povijesti našeg tiskarstva.

Na koprivničkom železničkom kolodvoru, kao da se sudbina poigrala ljudima i događajima, našlos e zarobljeno dvadeset vagona papira, što je također pretovareno u seljačka zaprežna kola i pridruženi karavani za Papuk. Uz strojeve i papir, u partizanskoj koloni našlo se i 26 koprivničkih grafičara i radnika na čelu s Valkom Loborcem. O tom pokretu, Božena Loborec kasnije je zapisala:

»I tako je 11. studenoga 1943. godine, u deset sati noću, iz dvorišta tiskare Valka Loborca, duga kolona od preko sedamdeset seljačkih kola natovarena strojevima, papirima, slovima i ljudima, u pratnji dvojice naoružanih partizana, krenula u pravcu Jagnjedovca, da bi preko Babotoka, Sirovine Katalene, Sandrovca, Velike Dapčevice, Đakovca i Voćina, došla do Zvečeva i Ravne Gore na Papuku. Četrnaest dana puta, prvih partizanskih dana, koliko je trajalo putovanje, bilo je najtežih, ali ujedno i najznačajnijih četrnaest dana ovim ljudima, koji će tek kasnije, u partizanskoj kovačnici iskovati svoju svijest i, mijenjajući svoje životne poglede i navike, prekaliti se u prave borce narodne revolucije«.

Tako je od 1. siječnja 1944. godine partizanska tiskara na Papuku bila proširena i obnovljena novim strojevima, materijalom i ljudima i bila osposobljena da još bolje izvršava sve opsežnije zadatke. Uz ostalo, u ovoj tiskari tih se ratnih dana preštampano »Vjesnik«, pa »Naprijed«, »Žena u borbi«, i drugi listovi, a tiskala su se i izdanja »Glas Slavonije«, »Vijesti«, itd. Grafički »topovi« sa Zvečeva imali su veće domete nego bilo koje stvarno ratno oružje.

Ta su herojska vremena revolucije već daleko iza nas, ali su sjećanja i poruke svježje. Danas, već nekoliko godina uzastopce, koprivnički grafičari, omladina i izviđači organiziraju višednevni marš rutom kojom su se kretali i grafičari-partizani od Koprivnice do Zvečeva. Narod ih i sada iskreno prihvaća. To je sat povijesti koji se pamti, koji prenosi na mlade poruke slobode zapisane prije više od četiri desetljeća.

VII. SUVREMENE GRAFIČKE RAZMEĐE LJUDSKE

Eto, od osnivanja prve koprivničke tiskare prošlo je jedno čitavo stoljeće, a od revolucionarnog marša koprivničkih grafičara na Papuk više od četiri desetljeća. promijenilo se vrijeme i opće prilike: stvoreni su novi gospodarski i društveni uvjeti za procvat Gutenbergovog pronalaska. U rijetko kojoj industrijskoj grani tehničke i tehnološke inovacije bile su tako intenzivne kao u štamparstvu – sadašnje i prijeratne tiskare naprosto je nemoguće više uspoređivati! Također su i sadašnje

Grafičari partizanske tiskare na Papuku snimljeni početkom 1944. godine

potrebe za tiskotvorinama neusporedivo veće nego nekad. Sve je to utjecalo da i koprivnička grafička industrija prijeđe u zadnjih nekoliko desetljeća karakterističan put od obrtničke radionice do prave grafičke industrije. Vjerojatno je u tom razvoju objektivno moglo biti ostvareno i više, pogotovo ako se uspoređi današnje stanje i opremljenost koprivničke s ludbreškom ili čakovečkom tiskarom, ali je ipak ostvarno mnogo – upravo onoliko koliko su omogućavale prilike, strojevi i, ponajprije, ljudi.

Koprivnička tiskara sa samo 15 radnika djeluje 1947. godine u sastavu Komunalnog poduzeća Koprivnica, a jedno vrijeme i u okviru Oblasne tiskare »Marijan Topljak« iz Bjelovara. Poduzeće se osamostaljuje od 1. siječnja 1949. i dobiva naziv Gradska tiskara i knjigovežnica »Mihovil Pavlek Miškina«. Iako u 1950. u Tiskari radi samo 17 radnika, bira se prvi Radnički savjet i uvodi radničko samoupravljanje. od 1963. godine tiskara dobiva naziv RO Koprivnička tiskara, a 1971. uvodi se i offset tehnika, koja danas čini okosnicu radne organiza-

cije. Od 1976. tiskara djeluje kao osnovna organizacija udruženog rada u sastavu SOUR »Podravka«. Zadnjih godina OOUR Koprivnička tiskara zapošljava oko 180 radnika i pripada među srednje velike i opremljene tiskare u sjevernoj Hrvatskoj.

U zadnja tri desetljeća pravi razvojni boom ostvarilo je i podravsko novinstvo, koje se također ne može uspoređivati s prijeratnim: niti po obujmu i značenju, ni po koncepciji uređivanja i kvalifikacijama urednika i suradnika. Prve poslijeratne novine tiskaju se u Koprivnici već 2. rujna 1945. godine i zovu se »Podravske novine«, ali prestaju izlaziti zbog nestašice papira 9. veljače 1946. godine. Zatim se 29. listopada 1948. izdaje jedan broj »Glasa fronte«, a od 21. veljače 1950. započinje redovno izlaženja »Glasa Podravine«. Tako, eto, »Glas Podravine« kontinuirano izlazi već 35 godina i predstavlja okosnicu izuzetno važne funkcije informiranja u Podravini. Od 1962. godine, kada su počele izlaziti tvorničke novine »Podravka«, slijedi intenzivan razvoj štampe i drugih oblika informiranja u svim većim organizacija-

ma udruženog rada u općini. Također je vrlo aktivna i omladinska štampa, te izdavanje humorističkih novina. Svoj izdavački i knjiški identitet Koprivnica je zadobila i posebno aktivnom izdavačkom djelatnošću, koju predvodi agilni »Podravski zbornik« Muzej grada Koprivnice, dok u »Podravki« izdaju i priznati stručno-znanstveni časopis.

Izvor koji je »zasadio« Kostinčer daleko 1885. godine, nakon uskog potoka pretvorio se do danas u široku

rijeku tiskotvorina svih vrsta, kojima je krajnji cilj stvaranje boljeg i pravednijeg društva. Grafičari su uvijek, a to su i sada, bili na čelnim pozicijama napretka i promjena. Oni nagoni osjećaju bilo suvremenosti. I Krleža se stvaralački osjećao za grafičkim regalom. O grafičarima i novinstvu je teško pisati, jer to je u pravilu ukupna povijest jednog kraja ili naroda.

Grafičari se uvijek nalaze na razmeđi ljudskoj.

VIII. IZVORI I LITERATURA

1. Kompleti koprivničkih novina od 1896. do 1984. godine, Muzej grada Koprivnice i Sveučilišna knjižnica Zagreb
2. Dokumentacija Muzeja grada Koprivnice o tiskarstvu i novinstvu
3. Kazivanjè Valka Lobarca i Slavka Cikača, grafičara iz Koprivnice
4. Dokumentacija Historijskog arhiva Varaždin o tiskarstvu Koprivnice i Virja
5. Zaključni računi i druga dokumentacija OOUR Koprivnička tiskara Koprivnica
6. Vladimir Blašković: Marginalije o koprivničkoj izdavačkoj djelatnosti, Podravski zbornik, Koprivnica 19975.
7. Vladimir Blašković: Vinko Vošicki, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946–1953.
8. Leander Brozović: Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.
9. Mate Sudeta: Prilozi za historijat koprivničkog novinstva, Podravske novine, brojevi 15–33, Koprivnica 1932.
10. Božena Loborec: Tiskare potrebne kao topovi, Grafičar 7, Koprivnica 1973.
11. Božena Loborec: Koprivnički grafičari i tiskara »Papuk«, Podravski zbornik, Koprivnica 1979.
12. Vladimir Kuzel: 25 godina poslijeratne štampe i lokalnog radija, Glas Podravine, Koprivnica 30. 10. 1970.
13. Dragutin Feletar: Podravina, monografija, Koprivnica 1973.
14. Dragutin Feletar: Rentgenom kroz naše novine, Podravka, Koprivnica 20. 7. 1977.
15. Dragutin Feletar: Iz povijesti koprivničkog tiskarstva, Koprivnica 1978.
16. Dragutin Feletar: Podravinom i Međimurjem, putopisi i eseji, Koprivnica 1980.
17. Dragutin Feletar: Izdavaštvo i odnos prema knjizi – važna karika kulture udruženog rada, Kaj II, Zagreb 1982.
18. Dragutin Feletar: Stoljeće koprivničkog tiskarstva i izdavaštva, Glas Podravine, brojevi od srpnja, kolovoza i rujna, Koprivnica 1985.